

RECENZE

**Tomoszek Maxim. Podstatné náležitosti demokratického právniho státu.
Praha: Leges, 2015, 192 s.**

Není snad úplně troufalé říci, že na poli českého ústavního práva, respektive ústavní teorie, nevzniká právě jedna monografie za druhou. Máme řadu solidních a koncepčně rozrůzněných učebnic z prostředí všech čtyř právnických fakult, stejně tak disponujeme vícerými komentáři k Ústavě, Listině, zákonu o Ústavním soudu či některým dalším zákonům provádějícím Ústavu nebo Listinu, tematicky sevrěných knih je však o poznání méně. Těžko tedy může uniknout pozornosti, vyjdou-li v rozmezí měsíců hned tři knihy o obdobném tématu, a to zvláště, jsou-li jejich autory brněnský P. Molek, pražský O. Preuss a olomoucký M. Tomoszek.¹ Společným zájmem jim je struktura ústavy a limity při nakládání s ní, ač jde o zájem uchopený různými pojmy: materiální ohnisko či jádro ústavy, základní struktura či identita ústavy, klauzule věčnosti. Vezmeme-li v potaz i produkci slovenskou (v podobě knih v různé míře přinejmenším B. Balog, M. Breichová Lapčáková nebo R. Procházkova²), jde evidentně o nezevrubněji zkoumané téma zdejší konstitucionalistiky.

Pěkné je, že se podařilo trojici tuzemských knih odlišit. Zřetelné je to vlastně už z názvů, kdy kniha M. Tomoszka je nejvíce navázána na platné české právo. Autor sleduje dvě základní otázky: Co je obsahem podstatných náležitostí demokratického právniho státu? Jak je určité? Stežejní roli v tom hraje Ústavní soud, nicméně jak postupuje či postupovat má?

Ve třech kapitolách M. Tomoszek sleduje to, co obnáší právní stát, demokratický právní stát a konečně podstatné náležitosti posledně řečeného. Demokratický právní stát je právním státem materiálním (právní stát s demokratickými prvky), odlišným od státu „čistě“ demokratického a právniho, potažmo od fungující demokracie. Právní stát totiž vytváří různé koncepce, podobně jako v angloamerickém prostředí pojem *rule of law*. Nabíduta je celá řada literárních přístupů, respektive znaků, v nichž právní stát i *rule of law* působí tu formalisticky (důraz na prameny práva a formální hodnoty orientované na vnější stránku práva jako řádu garantujícího právní jistotu), tu materiálně (zahrnutí lidských práv, někdy i demokracie). Zajímavý je poukaz B. Tamanahy, který *rule of law* spojuje se starogermánským podřízením panovníka obyčejovému právu, zatímco právní stát je mu výsledkem procesu začínajícího stvrzením postavení absolutistického panovníka v římském právu. Pro německé právníky 19. století byl naproti tomu právní stát vyjádřením racionální obecné vůle státu oproti svévoli státu policejního. S formalismem se můžeme setkat v obou velkých právních systémech: v jednom případě v podobě poněkud bezduchého lpění na jakékoli litéře právniho předpisu, v případě druhém v rigidním setrvávání na precedentech. Zvláště v širších pojetích se oba zkoumané pojmy k sobě přibližují, např. najdeme společný požadavek skutečného uplatňování a vymáhání práva, tedy na efektivitu onoho *rule* na straně jedné a státu na straně druhé. Dalším dílčím tématem kapitoly o právním státu jsou hodnoty, skrze něž se dostáváme k demokracii. Exponovány jsou tu opět různé přístupy k demokracii, z nichž vycházejí různé

¹ MOLEK, P. *Materiální ohnisko ústavy: věčný limit evropské integrace?* Brno: Masarykova univerzita, 2014; PREUSS, O. *Klauzule věčnosti. Je možné odstranit liberální demokracii?* Plzeň: Aleš Čeněk, 2015.

² PROCHÁZKA, R. *Lud a súdovnia v konštitučnej demokracii*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011; BREICHOVÁ LAPČÁKOVÁ, M. *Ústava a ústavné zákony*. Bratislava: Kalligram, 2013; BALOG, B. *Materiálne jadro Ústavy Slovenskej republiky*. Žilina: Eurokódex, 2014.

vztahy k právnímu státu. Zdá se, že *M. Tomoszek* se shoduje s těmi, kdož mezi demokracií a právním státem spatřují určité napětí.

Navazuje kapitola o obsahu pojmu demokratický právní stát, v níž jsou nabídnuty výčty pojetí jednotlivých českých autorů. Autor prezentuje také pojetí své, jehož jádrem jsou právní jistota, dělba moci, ochrana základních práv a svobod a také demokracie. Je sice zřejmé, že jde o tak obecné kategorie, že těžko poznáme, kdy začalo jejich nepřijatelné odstraňování, pro *M. Tomoszka* však bude podstatná induktivní konkretizace Ústavním soudem. Právě v jeho judikatuře odkazů na demokratický právní systém přibývá, ač u různých soudců dosti nerovnoměrně. *Tomoszek* zdůrazňuje, že podstatné náležitosti demokratického právního státu nejsou jen tak leccjakými principy. Četná relevantní rozhodnutí Ústavního soudu roztrídil do čtyř částečně se překrývajících skupin: formální principy (zejména právní jistota, ale též třeba výhrada zákona), materiální principy (např. úcta k základním právům), organizační a procesní principy (dělba moci s dopadem na obecnost zákonů, svobodná soutěž politických sil či soudní ochrana práv) a hodnotové prvky (zvláště primát jednotlivce před státem). Takto nalezené dílčí principy demokratického právního státu následně přiřazuje ke svým základním principům, možná podstatným náležitostem. Právní jistota vystupuje jako střešová kategorie formálních atributů práva, tedy předpokladů, bez nichž právo nemůže působit jako normativní řád (prospektivnost, publikace, srozumitelnost, předvídatelnost, trvalost a stabilita práva), přičemž je ovšem evidentní, že praxe se vůči nim v různé míře proviňuje. Asi je však neodstraňuje. Podobně jsou vyloženy rovněž principy dělby moci a odpovědnosti veřejné moci. Za vypíchnutí stojí přinejmenším konstatování, že v demokratickém právním státě není ani lid suverénem, či poukaz na přímou úměru mezi odpovědností a legitimitou orgánu veřejné moci. Nesuverénní lid je podřízen právním pravidlům, jak je však zřejmé z další kapitoly, pro *M. Tomoszka* ani lid suverénní není neomezený: např. přirozená práva jsou mimo jeho moc, neboť je nevytvořil. To je argument obdobný klasickému vymezování moci suverénního panovníka. Co když si však panovník či lid chtějí dopřát pocitu neomezené moci právě tím, že do „přirozených“ práv zasáhnou?

Ve čtvrté kapitole se autor soustřeďuje na podstatné náležitosti demokratického právního státu, tedy jakási jeho esenciální, jež však mají povahu diskursivního, dynamicky se vyvíjejícího pojmu. Smysl čl. 9 odst. 2 Ústavy vidí v ochraně před změnami Ústavy, tedy v ochraně Ústavy před Parlamentem. Vyládá tu podrobněji institut klauzulí věčnosti a doktrínu materiálního jádra ústavy. Ani jedno ani druhé fakticky změnám nezabrání, může se však indikovat jejich protiprávnost. Proto je důležité zkoumat podstatné náležitosti demokratického právního státu jako referenční normu Ústavního soudu. Praktické to je při přezkumu ústavnosti ústavních zákonů, posuzování vztahu vnitrostátního a evropského práva a preventivním přezkumu ústavnosti mezinárodních smluv podle čl. 10a Ústavy. Vyslovuje se pro obligatorní přezkum ústavních zákonů a zúžení přezkumu smluv podle čl. 10a Ústavy právě jen na podstatné náležitosti, protože jinak je zřejmé, že tyto smlouvy ústavní pořádek implicitně proměňují. Vůči evropskému právu vystupují podstatné náležitosti demokratického právního státu jako prvky české ústavní identity, v níž se kombinují znaky obecné se zvláštními. Ze společných ústavních tradic členských států vzniká něco jako evropská ústavní identita, která členské státy zpětně ovlivňuje. *M. Tomoszek* svůj dosavadní rozbor shrnuje ve větě: „Ústavní systém je postaven na systému objektivních hodnot, které jsou provázány se základními principy, z nichž některé jsou nezměnitelné.“ Sám bych měl spíše za to, že jde o hodnoty nikoliv objektivní, nýbrž objektivizované pozitivizací, stejně jako je nezměnitelnost podmíněna rámcem a trváním ústavního systému. Půjde však zřejmě o rozdíl formulační, nikoliv o věcný spor, jakkoliv *M. Tomoszek* i v souvislosti s klauzulemi věčnosti odlišuje deklaraci objektivně nezměnitelných prvků mimo dispozici kohokoliv (a zjevně tím nemyslí počasi)

od stanovení vcelku libovolných pravidel, jež mají být dle vůle ústavodárce chráněna. Ošemetnost „objektivit“ tkví ve zdánlivé odosobněnosti, přičemž je zřejmé, že i ji někdo musí subjektivně vymezit. Další část kapitoly je věnována operacím s esenciálním obsahem základních práv, jež mohou být vzorem pro stanovování (ne)přípustnosti míry odstraňování podstatných náležitostí demokratického právního státu: je třeba hledat nezměnitelné jádro jednotlivých položek obecného výčtu principů demokratického právního státu. Autor považuje obsah esenciálního jádra za pravidlo, a nikoliv za princip. Poměrování tu není třeba, protože jádra jsou od sebe natolik vzdálená, že nemohou být v konfliktu. Následuje zajímavý výčet podstatných náležitostí recipovaný z judikatury Ústavního soudu a také autorský výčet *Tomoszkův*. Podle autorova soudu je možné, že změna, která neobstojí v určitém nastavení ústavního systému, by při důsažnější systémové modifikaci nevadila. Sám za příklady nepřipustných zásahů za stávajících podmínek považuje ústavní stížnost jednotlivce nebo zavedení nařízení s mocí zákona.

Ve stručném závěru je role podstatných náležitostí demokratického právního státu vymezena takto: mohou být klauzulí věčnosti, referenčním hlediskem přezkumu Ústavním soudem, materiálním jádrem ústavy, zachycením ústavní identity ČR či hodnotovým ukotvením Ústavy.

Po mém soudu se *M. Tomoszkovi* podařilo napsat knížku pěknou, hutnou a poučnou. Bylo by snad možné vytýkat, co jí po teoretické stránce trochu chybí, kdybychom ovšem nevěděli, že autor během psaní zjistil, že o tématu nepíše sám, takže se cíleně omezil. Přehledně uvádí pojetí jiných autorů a Ústavního soudu, přidává své postřehy a vlastní koncepci. Nejde mu ani tak o trochu esoterické učení o materiálním jádru ústavy, ale právě o to, co ony podstatné náležitosti demokratického právního státu znamenají, čím nám jsou, nakolik je známe a s nimi žijeme. Není asi náhodou, že deficit jejich znalosti a prožívání považuje *D. Kroupa*, svého času konzervativní politik, dnes politický filosof, za tak významný, že právě jejich úloze ve vzdělávání k demokratickému občanství by rád věnoval konferenci k 25. výročí přijetí Ústavy. Nepochybují o tom, že *M. Tomoszek*, mj. výrazná postava právní didaktiky a šíření právní gramotnosti, by byl na takové konferenci ozdobou.

Jan Kysela*

Krošlák Daniel a kol. Ústavné právo. Bratislava: Wolters Kluwer, 2016, 801 s.

Nová učebnica ústavného práva od kolektívu vedeného *JUDr. Mgr. Danielom Krošlákom, PhD. LL.M.*, poteší nie len právnych teoretikov a ústavných právnikov ale aj politológov, sociológov, odborníkov na medzinárodné vzťahy a iných, kto sa profesionálne zaoberajú otázkami ústavného práva, štátu a organizácie spoločnosti ako takej. Jazyk učebnice je zrozumiteľný a prispôsobený pedagogickému účelu. Vyžaduje len malú potrebu „predporozumenia“. Pozitívom viditeľným na prvý pohľad je bohatý poznámkový aparát a tiež zhrnutie problematiky v závere každej kapitoly.

Autorský kolektív je prevažne mladý a predstavuje skupinu veľmi perspektívnych slovenských odborníkov, o ktorých ešte určite budeme počuť (*Lucia Berdisová, Tomáš Gábriš, Milan*

* Prof. JUDr. Jan Kysela, Ph.D., Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Kancelář Senátu. E-mail: kyselaj@prf.cuni.cz. Recenze vznikla v rámci Progresu Q18 *Společenské vědy: od víceoborovosti k mezioborovosti*.